

zinis medalis ar medalionas su šventųjų atvaizdais. Pastarasis radinys — vienintelis vėlyvuose tyrinėtuose kapinyuose.

Galimas daiktas, kad dalis vėlyvų kapų be įkapių priklauso XVIII amžiui ar net XIX amžiaus pirmajai pusei. Apie tai galima spręsti iš gerai išlikusių kai kurių karstų ir to fakto, kad X ir XIV pilkapiuose rasta gana daug XVII amžiaus monetų iš suardytų kapų.

1972—1973 m. buvo ištirta didesnė Pajuostės pilkapyno dalis. Sukaupta naujų duomenų apie šios Lietuvos TSR dalies laidoseną nuo II—III a. iki XVII amžiaus. Kai kurie aptikti dirbiniai yra unikalūs Lietuvos archeologinėje medžiagoje. Numatoma šį paminklą tyrinėti toliau.

PAMIŠKIŲ (PASVALIO RAJ.) SENKAPIS

BRONĖ TAUTAVIČIENĖ

Apie 5 km į šiaurę — šiaurės rytus nuo Pasvalio, Mūšos kairiajame krante, kiek aukščiau Pyvesos žiočių, Pamiškių kaimo šiaurės rytų dalyje, yra nuo seno žinomas senkapis. Jis yra gana aukštoje kalvoje, ties Mūšos posūkiu. Kalvos viršuje po viršutiniu maišytos žemės sluoksniu buvo plonas žvyro sluoksnis, kurį kasant dar buržuazijos valdymo metais buvo išraustas nemažas plotas. Pokario metais vienu metu kalvos šiaurinėje dalyje žvyrą kasė ir kolūkis. Be to, kalvos kraštą ardė upė pavasario potvynių metu. Visų šių darbų ir potvynių metu buvo randama žalvarinių ir geležinių dirbinių. Iš jų tik keletas buržuazijos valdymo metais pateko į Biržų muziejų (balnelinė antkaklė ir kt.) ir į Kaune buvusį Kultūros muziejų (peikena ir trys įmoniniai ietigaliai), o pastaraisiais metais apie 20 radinių pateko į Pasvalio visuomeninį muziejų (įmoniniai ir įtveriamieji ietigaliai, platieji kalavijai, žalvarinės rankogalinės apyrankės, žiediniai smeigtukai ir kt.).

1973 m. nuo birželio 13 d. iki liepos 25 d. Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejus ištyrė čia 743 m² plotą. Surasta 65 kapai ar jų liekanos ir surinkta dar apie 330 dirbinių¹.

Kasinėjimai parodė, kad senkapis yra dar labiau sunaikintas, negu atrodė iš išorės. Paaikškėjo, kad XVII—XVIII a. ant šios kalvos buvo dvarelis. Aptiktos iš akmenų ir plytų mūrytų pamatų dalys, koklių fragmentai, glazūruotų puodų šukės. Galimas daiktas, kad prie pastatų buvo sodinamas sodas ar parkas, o gal ir specialiai kasinėta, nes aptiktos įvairaus dydžio duobės ir daug apardytų, apiplėštų kapų. Iš 65 kapų 35 buvo daugiau ar mažiau apardyti — daugiausia sunaikinta galvos-krūtinės sritis. Iš geriau išlikusių 31 kapo — 3 buvo be įkapių. Todėl tyrinėjimų duomenys labai riboti.

¹ Tyrinėjimų ataskaita ir radiniai yra LTSR Istorijos ir etnografijos muziejuje.

Laidosena. Mirusieji laidoti nedeginti. Kapų duobės palyginti nedidelės. Jų ilgis 1,9—2,2 m, o plotis apie 0,7 m. Tik retkarčiais duobės plotis siekia 0,8 m (k. 33). Jos apvaliais kampais, kartais beveik apvaliais galais. Gylis siekia nuo 0,5—0,6 m iki 1,1—1,2 m. Kapų duobėse, ypač arčiau dugno, pastebima angliukų.

Mirusieji duobėje guldyti aukštiełninki, ištiestomis kojomis. Jų rankos dažniausiai sulenktos smailiu kampu ir sudėtos krūtinės srityje. Kartais viena ar abi rankos, sulenktos stačiu ar buku kampu guli juosmens srityje (k. 4, 29, 33). Laidojant nesilaikyta kapų eilių ir vienos krypties. Aptikta vyrų, palaidotų galva į šiaurę (k. 6), į rytus (k. 13, 17, 23), į pietryčius (k. 31, 51, 56), į pietus (k. 33, 49) ir į vakarus (k. 24). Panašiai rasta ir moterų, palaidotų galva į vakarus (k. 4, 12, 14), į šiaurės vakarus (k. 16, 26, 29, 30), į šiaurę (k. 28).

Giliau palaidotų mirusiųjų griaučiai blogai išlikę. Karstų pėdsakų nepastebėta.

Iš 65 kapų 18-oje įkapių visai nerasta (iš jų 15 yra smarkiai suardyti, daugiausia išlikę tik kojų kaulai, treji griaučiai (k. 36, 52 ir 53) išlikę pilnutinai). Dalyje apardytų kapų irgi išliko kiek radinių ar jų fragmentų. Iš nesuardytų ir apardytų kapų matyti, kad mirusieji laidoti su papuošalais, į kapus dėta ginklų, darbo įrankių. Papuošalai visada susiję su mirusiojo apranga. Papildomai įdėtų papuošalų nepastebėta.

Vyrų kapuose papuošalų nedaug. Tik viename kape (27b) rasta antkaklė, dažniau randamos apyrankės (k. 27b, 31, 51). Drabužiai buvo susegami lankine (k. 27, 51) ar pasagine (k. 27b) sege, o kartais ir nedideliu smeigtuku trikampe galvute (k. 13, 31, 49).

Dažniausiai prie dešiniojo šono buvo padedama viena (k. 27b, 33c), dvi (k. 13, 27, 31, 51) ar net trys (k. 49) ietys. Tik vienu atveju (k. 32) ietis buvo padėta prie kairiojo šono. Iečių antgaliai visada guli šalia mirusiojo galvos. Jei į kapą įdedama dvi ar trys ietys, tai ietigaliai būna įvairaus dydžio, kartais vienas iš jų yra įtveriamasis, o kitas — įmovinis. Trumpas platus kalavijas dažniausiai guli skersai dubens kaulų ar šlaunikaulių, su rankena dešiniajame šone (tik kape C jis padėtas prie dešiniojo šono šlaunikaulio). Kape 27, ties dešinės rankos alkūne, padėtas ir kirvis; kartais taip padedamas ir peilis (k. 13).

Moterų kapuose papuošalų daugiau. Dažniau randamos antkaklės, apyrankės kartais ant abiejų rankų (k. 4, 14), o krūtinės srityje — 1 ar 2 smeigtukai. Tuo tarpu šalia galvos ar prie peties vienoje ar kitoje pusėje padedamas peilis, kartais kartu ir yla (k. 4, 28, 29). Rečiau šie dirbiniai guli prie dešiniojo šono ties alkūne (k. 14, 16).

Panašiai įkapės įdėtos ir vaikų kapuose. Berniukų kapuose ant dubens kaulų ar šlaunikaulių guli nedidelis (kartais apie 20 cm ilgio) platusis „kalavijas“ (k. 38), o mergaitėms šalia galvos padedamas peilis lenktu smaigaliu (k. 26).

Pagal įkapes 21 kapą tenka laikyti vyrų kapais, 12 — moterų kapais, o 11 — vaikų. 21 kape palaidotojo lytis nenustatyta.

Radiniai. Kaip jau minėta, į muziejus pateko daugiau kaip 360 radinių. Apie pusę iš jų yra atsitiktiniai, dalis radinių yra tik su-
laužytų daiktų fragmentai.

Iš darbo įrankių pirmiausia reikia pažymėti 10 pentinių siauraašmenių kirvių (k. 1, 17, 21, 27, 41, 56 ir 4 atsitiktiniai). Jie įvairaus dydžio. Kape 41 rastas mažas kirvelis, o kape 56 — 22 cm ilgio kiek išlenktas kirvis. Visi kirviai palyginti nedidelėmis pentimis, gana masyvūs, sunkūs. Rasti ir 3 pentiniai plačiaašmeniai kirviai (visi atsitiktiniai). Dauguma kirvių yra iš suardytų kapų. Gausiai randami kirviai rodo, kad šioje Lietuvos TSR dalyje kirviai gana dažnai buvo dedami į kapus ir VII—XII a.

Kauno Valstybiniame istorijos muziejuje yra iš šio senkapio vedega. Ji 24 cm ilgio ir 2,1 cm pločio ašmenimis.

Gana dažnai randami įvairaus dydžio tiesūs peiliai (12 iš kapų ir 12 atsitiktinių), taip pat peiliai žemyn palenktu smaigaliu (12 egz. iš kapų ir 5 atsitiktiniai). Kur kas mažiau rasta ylių (6 kapuose ir 4 atsitiktinės). Tarp atsitiktinių radinių yra viena žalvarinė adata, molinis cilindrinis verpstukas. Būdinga, kad verpstukai šiaurinės Lietuvos TSR dalies senkapiuose rečiau randami, negu kaimyniniuose rytų Lietuvos tipo pilkapiuose.

Galimas daiktas, kad darbo įrankiu laikytinas ir vyro k. 27 rastas geležinis pincetas. Jis buvo kartu su skliutakoje sege, todėl datuotinas VII a.

Nemažai surinkta ginklų. Didžiausią jų dalį sudaro ietigaliai. Išliko 36 įmoviniai ietigaliai (iš jų 13 iš kapų ir 14 atsitiktinių yra Vilniuje, 3 — Kaune ir 6 — Pasvalyje). Jie įvairaus dydžio. Pavyzdžiui, k. 51 rastas vienas 15,5 cm ilgio ir kitas 34 cm ilgio ietigalis. Aptinkami daugiausia karklo lapo formos plunksna ietigaliai. Iš įmovinių ietigalių yra tik vienas atsitiktinis — 41 cm ilgio juostinis ietigalis. Įtvėriamųjų ietigalių yra 16 egzempliorių (7 egz. iš kapų ir 5 atsitiktiniai Vilniuje, o 4 — Pasvalyje). Jie taip pat nuo keliolikos centimetrų iki 35—40 cm ilgio, dažniau turi kiek platesnę plunksną.

Plačiųjų kalavijų rasta 12 (8 iš kapų ir 2 atsitiktiniai Vilniuje, o 2 — Pasvalyje). Kai kurie iš jų labai stambūs — iki 55 cm ilgio ir iki 8—9 cm pločio. Stambus platusis kalavijas k. 23 rastas su pasagine sege daugiakampėmis buoželėmis. Tai rodo, kad jie į kapus dar buvo dedami ir X—XI a. Aptiktas ir vienas fragmentas siauro vienašmenio kalavijo.

Didžiausią ir įvairiausią radinių dalį sudaro papuošalai. Visi jie žalvariniai, tik keli buvę papuošti sidabrine plokštele.

Apgalvių rasti tik keli fragmentai — įvijos ir „T“ formos skiriamoji-jungiamoji plokštelė.

Gausesnės ir įvairesnės yra antkaklės. Tačiau dalies iš jų išliko tik fragmentai. Todėl ne visada aiški antkaklės forma. Antai rasti keli fragmentai antkaklių su ramentiniu galu (k. 16 ir keli atsitiktiniai). Lieka neaišku, ar tai ramentinių, ar balnelinių antkaklių fragmentai. Balnelinė antkaklė rasta vyro k. 23 kartu su pasagine sege daugiakampiais galais, kita balnelinė antkaklė iš šio senkapio pateko anksčiau į Biržų muziejų. Bene daugiausia aptikta antkaklių plonėjančiais galais su kilpele ir kabliuku (k. 1, 5, 17, 18, 25, 37, 48, 54, 55 ir keletas atsitiktinių). Kiek mažiau aptikta antkaklių užkeistais, kartais tordiruotais keturkampiais galais. Kape 26 rastos 3 tokios antkaklės, o kapuose 27 b, 44, 46 — po vieną. Tai antkaklės, kurios būdingos žiemgališkai Lietuvos TSR ir Latvijos TSR daliai.

Be to, aptiktas fragmentas antkaklės, kurios vidurinė dalis apvali, o šonai storesni, rombinio piūvio, ornamentuoti taškučiais. Jos galai, atrodo, buvo užkeisti. Išlikęs vienas šios antkaklės galas užbaigtas gana stambia daugiakampe buožele, kuri puošta viršuje 9 akutėmis-duobutėmis (antkaklės fragmentas Pasvalyje).

Labai nedaug rasta karolių. Tai tik 3 atsitiktiniai gintariniai karoliai ir vienas stiklinis (k. 27 a).

Aptikta lankinių ir pasaginių segių. Lankinės segės sudaro viena skliutakojė (k. 27), ankstyvos lankinės laiptelinės segės fragmentas (atsitiktinis) ir keletas lankinių aguoninių segių (k. 17, 22, 51 ir keletas atsitiktinių).

Pasaginių segių rasta nedaug. Jos gana didelės, keturkampio ar daugiakampio skersinio piūvio lankeliu, daugiakampėmis (k. 23, 27 b ir 4 atsitiktinės) ir aguoninėmis (2 atsitiktinės) galvutėmis.

Ir lankinės, ir pasaginės segės aptiktos tik vyrų kapuose.

Smeigtukų rasta lazdelinių, trikampėmis galvutėmis, žiedinių ir kryžinių.

Aptikta 10 geležinių lazdelinių smeigtukų (k. 10, 12, 24, 28, 29, 30, 37, 47, 55 ir 1 atsitiktinis) ir vienas žalvarinis (atsitiktinis). Dažniausiai kape randamas vienas toks smeigtukas, tik kape 28 rasti du. Dalies jų išliko tik fragmentai.

Daugiau — 15 egzempliorių — rasta smeigtukų trikampė galvute (k. 1, 4, 5, 13, 14, 31, 49, B ir 6 atsitiktiniai). Ir jie kapuose dažniausiai randami po vieną (tik k. B — du egzemplioriai). Šie smeigtukai gana įvairūs. Vienas 17 cm ilgio smeigtukas su pusrutulio formos buoželėmis, buvęs padengtas sidabro plokštele, turi pusmėnulio formos pakabutį, taip pat padengtą sidabro plokštele. Dauguma smeigtukų nedideli — 10—12 cm ilgio, su kiek suplotomis buoželėmis, kartais puošti galvutės centre įmuštomis akutėmis ar jų grupėmis. Kape B vienas smeigtukas turėjo visai išplotas buoželes, virtusias apskritomis plokštelėmis. Kai kurių smeigtukų ašelėse išlikęs grandinėlės fragmentas.

Daugiausia rasta žiedinių smeigtukų — 22 egzemplioriai (k. 16, 25, 29, 27c, 54 ir A bei 12 atsitiktinių Vilniuje, 2 — Pasvalyje).

Jie 13—17 cm ilgio, dalis puošti eglute ar skersiniais ranteliais tarp ašelės ir galvutės, o smeigtuko galvutė — žiedelis kartais papuoštas dviguba zigzagine linija.

Kryžinių smeigtukų surinkta 11 (k. 4, 18, 26, 27a ir 5 atsitiktiniai). Tik kapuose 26 ir 27a rasta po du smeigtukus, sujungtus grandinėmis. Smeigtukai nedideli su apvaliomis plokštelėmis kryžmų galuose, dažniausiai puošti koncentriniais ratais.

Lazdeliniai ir trikampėmis galvutėmis smeigtukai aptinkami ir vyrų, ir moterų, ir vaikų kapuose. Tuo tarpu žiediniai ir kryžiniai smeigtukai — tik moterų kapuose. Tačiau apskritai smeigtukų kur kas daugiau, negu segių.

6 pav. Žalvarinis kabutis iš kapo Nr. 38.

Aptikta tik keletas kabučių, kurie buvo įkabinami į smeigtukų ašeles. Daugiausia tai pusmėnulio formos kabučiai (2 egzemplioriai Pasvalyje). Išsiskiria vienas šukų formos kabutis su tarsi rombine kiaurarašte rankenėle. Tai bene pirmas toks kabutis, aptiktas Lietuvos TSR teritorijoje (6 pav.). Jis buvęs prikabinamas grandinėle greičiausiai prie smeigtuko (aptiktas suardytame kape 38).

Gana įvairios apyrankės. Tarp atsitiktinių radinių yra viena gana masyvi apie 3 cm pločio apyrankė su iškila briauna. Rastos ir dvi dar gana siauros — tik 5—6 cm pločio skardinės rąkogalinės apyrankės su iškila trikampe tuščiavidure briauna, jos puoštos akučių grupėmis (abi apyrankės Pasvalyje). Vyrų kapuose (k. 31, 51) aptikta po masyvią storagalę apyrankę. Keliuose vyrų kapuose (k. 17, 22, 27 b) aptikta po vieną masyvią įvijinę apyrankę. Jos trijų apvijų iš juostos su aštria trikampe briauna, smailėjančiais galais. Kapuose jos rastos su lankinėmis aguoninėmis segėmis (k. 17) ir pasaginėmis segėmis daugiakampėmis galvutėmis (k. 27 b). Taigi, atrodo, kad jomis vyrai puošėsi IX—XI a. Iki šiol tokių apyrankių turėjome tik kelis atsitiktinius radinius.

Gausiausia yra įvijinių apyrankių iš plonesnės trikampės ar pusiau apvalios juostelės (k. 4, 5, 14, 18, 26, 27a, 37, 48, 50, 54 ir apie 20 atsitiktinių). Kartais kape randamos dvi tokios apyrankės — ant abiejų rankų po vieną (k. 14, 26, 37, 48). Jos 3—10 apvijų, dalies išliko tik fragmentai.

Rasta ir viena siaura aukšta „kario“ apyrankė (suardytame k. 20).

Kitus papuošalus sudaro įvijiniai žiedai (k. 26, 27 ir keliolika atsitiktinių).

Iš pavienių atsitiktinių radinių paminėtini žaislai (Pasvalyje), geležinis pentinas, svarstyklių svorelis.

Taigi senkapio radiniai labai įvairūs. Ankstyvos lankinės laiptelinės segės fragmentas, apyrankė iškila briauna, smeigtukas trikampe galvute su pusrutulio formos buoželėmis rodo, kad mirusieji čia buvo laidojami bent nuo VI—VII a. Pasaginės segės daugiakampėmis ir aguoninėmis buoželėmis bei plačiaašmeniai kirviai rodo, kad senkapyje laidota dar X—XI a. Tuo būdu senkapyje laidota bent penkis šimtmečius.

Laidosena (neaptikta X—XI a. sudegintų mirusiųjų kapų) ir radiniai (gausūs žiediniai ir trikampėmis galvutėmis smeigtukai, masyvios įvijinės ir „karių“ apyrankės, gausiau aptinkami įveriamieji ietigaliai, platūs kalavijai, peiliai-piautuvėliai ir kt.) yra artimi Degėsių, Linksmučių, Žeimelio senkapių radiniams ir latvių Žiemgalos senkapių radiniams. Todėl Pamiškių senkapis skirtinas žiemgaliams.

PAPIŠKIŲ (VARĖNOS RAJ.) PILKAPIAI

PRANAS KULIKAUSKAS

Tiriant Vilkautinio pilkapyną, sužinota apie Papiškėse esantį pilkapyną. Ardami laukus, gyventojai rasdavę geležinių kalavijų ir ietigalių. Kartu pranešta, kad Liškiavos kolūkis ardo Papiškių krūsnis buldozeriais. Nedelsdami nuvykome į pilkapyno vietą. Iš